

hrvatsko mlade pjesništvo kao opreka racionalnoj slici svijeta ili afirmacija egzistencije

neven jurica

Moderno pjesništvo kao da je otvoreno budućnosti u tolikoj mjeri da često zaboravlja svoje ishodište u prošlosti i svoj poziv u sadašnjosti. Tako u dioskorskom djelu »L'avant-garde au XX siècle« (Paris 1969), Pierre Cabanne i Pierre Restany, pokrivajući cjelokupno područje moderne umjetnosti terminom avangarda, zalažu se futuristički za »totalnu umjetnost«. Totalna umjetnost tu prije svega znači davanje kvalitete umjetničkog svim proizvodima ljudskog znanja i umijeća: od saobraćajne petlje na auto-putu do platna Leonarda. Pri tome, potire se svaki kriterij razlikovanja proizvoda, pa bi totalna umjetnost u isti mah značila i totalnu ne-umjetnost. Odnosno, u implikacijama takva, u osnovi utopistička, koncepcija ponovo instaurira stari pojmovni sklop ili opreku kultura-priroda. Jer, načelna provjerljivost da li je neki predmet umjetničko djelo bila bi omogućena, u konzekventno domišljenoj koncepciji Cabanne-Restanya, njegovom pripadnošću ljudskom svijetu.

Nasuprot zanosu te dvojice Francuza, u briljantnom istraživanju »Teorija avangardne umjetnosti« (Beograd 1975), Renato Poggioli pristupa dešifriranju značenja moderne umjetnosti sociološkom i psihološkom metodom. Poggioli je sklon dijagnosticanju sociološkog statusa pojava u modernoj umjetnosti. U mnogo čemu njegovi se pogledi poklapaju s tezama koje je Theodore Roszak iznio u djelu »Kontrakultura« (Zagreb 1978). Načelno, na modernu umjetnost oboje gledaju kao na homogeno ideološko činjenicu. Osnovne elemente karakteristične za raspoznavanje avangarde Poggioli vidi u više ili manje psihološkim kategorijama: dinamizam, aktivizam, agonizam. Avangarda je rušilačka nagonska reakcija na tradicionalnu umjetnost. Naknadno se ideološki centriraju (nihilizizam, futurizam), a u psihološkom smislu samo je argument umjetnikovog samopotvrđivanja.

S estetičkim kategorijama pristupa modernom pjesništvu Hugo Friedrich (»Struktura moderne lirike«, Zagreb 1969). Njegova suptilna analiza postboderovske evropske lirike počinje od shvaćanja da se moderna lirika temelji i upućuje na predracionalne slojeve duha. Otud u njega određenje modernosti kroz negativne estetičke kategorije: disonantnost, groteskno, ružno, dekadencija, kaotičnost i slično. Naime, svi pozitivni estetički kvalifikativni pojavljuju se u svjetlu racionalne jasnoće, a najdublja disonanca modernog pjesništva upravo je prisutna u tenziji »između logičke postupnosti mišljenja i predanosti utopije čuvstva«.

Podzemna eruptivna energija modernog pjesništva navela je mnoge scijentifistički orijentirane istraživače da naprave taksonomski registar pjesničkih postupaka. Tako u nas Aleksandar Flaker (»Stilske formacije«, Zagreb 1976.) poima modernu književnost kao avangardno jedinstvo suprotnosti i navodi negativne i konstruktivne lingvo-stilske odrednice. Jedinstvo avangarde mu se ukazuje na fonu tradicijom verificiranih i legitimnih književnih postupaka. Međutim, koliko god se svi spomenuti autori, kao što je uočljivo, metodološki razlikovali u pristupu fenomenu moderne umjetnosti, zajedničko im je da priznaju kao specifičnu modernosti otklon od tradicije. Što to zapravo znači, uputit ćemo birajući u ovom eseju jedan općenitiji, ali time ne manje discipliniran, pristup zadanom predmetu. Taj pristup trasirat će i naše razumijevanje pjesništva, koje se u hrvatskoj književnosti pojavljuje u punom ekstenzitetu krajem 70-tih i početkom 80-tih godina. Korifeji spomenutog pjesništva pripadaju generaciji rođenoj mahom poslije rata. Birajući, dakle, pristup drukčiji i općenitiji od gore predloženih, uvjereni smo da će nas odvesti do bitnog razumijevanja, a to znači i do bliskosti s dalje promatranim fenomenima.

Problem modernog pjesništva općenito, u osnovi i prije svega, nameće se kao dio problema odnosa duha prema svijetu, dakle subjekta prema objektu. Taj je odnos u modernitetu iz temelja promijenjen, s obzirom na tradicionalni, novovjekovni, ako se hoće kartezijanski odnos, doveđen do vrhunca u filosofiji panlogizma. Samo kartezijanstvo, pak, nužno se javilo u onom duhovnom vakuumu nastalom nakon rušenja srednjovjekovne teološke slike svijeta, u kojem je izvjesnost ljudske egzistencije postala problematična. Nestalo je čvrsto uporište za izgradnju vrijednosti i poratka, pa se metodska sumnja nametnula kao nužnost u smislu vlastitog prevladavanja. Horizont sumnje otvara se, naime, onda i samo onda kad je izvjesnost orijentacije izgubila neprikosnovenost. Ali horizont u svojoj pojmovnosti upućuje na centar prema kojem se i raspoznaje kao horizont. Kartezijanski ego cogito od početka je shvaćen u smislu Ja – uopće, čime je akt mišljenja porekao sumnju i postao nova centralna orijentacija i filosofiranja i odnosa prema bitku na svim duhovnim razmerama, pa i umjetničkoj. Do toga je došlo zato što je personalna božanska transcendencija izgubila pravo da

bude čvrsta točka u duhovnoj orijentaciji i izgradnji ljudskog poretka. Novovjekovni subjektivizam onog ego cogito tako je otvorio tako je otvorio novo područje razrješenja aporije subjekta i objekta (res cogitans i res extensa), čovjeka i prirode. U razvoju racionalizma kartezijanskog subjektiviteta, međutim, konkretni čovjek se naposljetku izgubio u pojmu. Jer, tamo gdje misleći subjekt kao počelo svake misaone izvjesnosti u razvoju svoje samospoznaje otkriva sebe kao apsolutni duh ili apsolutnu logiku, čovjek kao konkretna egzistencija nije u stanju zbrinuti svoje bivanje, niti mu pronaći nesvodljivu vrijednost. Ono što realna egzistencija hoće nakon Hegela jest zasnovanje svoje osobne vrijednosti i otkrivanje zajedništva ne s poviješću (s kojom je evidentno u zajedništvu), već sa svijetom kao prirodnom, univerzumu. Egzistencija osjeća usamljenost i nesigurnost i želi svoje biće shvatiti u njegovom bitku, želi neposredovano doseći vlastitu esenciju. U racionalizmu, naime, egzistencija postaje funkcija. Stoga nam se čini da je moderno pjesništvo jedan od izraza ove konkretne ljudske težnje, u kojem svakodnevna egzistencija traži svoju esenciju bilo u samoj sebi (onako konkretno i neponovljivoj), bilo u nekoj za sveukupnost transcendentajućoj egzistenciji što podrazumijeva povratak Bogu i mistici. Stoga se egzistencija mora odnositi destruktivno prema pjesničkoj tradiciji, shvatljivo u obzoru novovjekovnog racionalnog subjektiviteta. Naime, ta je tradicija pružila mišljenju dovoljno povoda da cjelokupnu umjetnost shvati kao *gnoseologiju inferior* i da joj, na kraju, odrekne povijesnu relevanciju oduzimajući joj budućnost u Hegela. S druge strane, ona je (tradicija) pružila egzistenciji dovoljno povoda da uvidi kako je njena (egzistencija) vrijednost svodiva na strukturu, o čemu svjedoči duh iz filosofije izvedenog scijentifizma, koji nije zaobišao ni umjetnost. Drugim riječima, djelo kao skladna pomirenost subjekta i objekta, mišljenja i bitka, racionalnog i čulnog principa, teži se napustiti u modernom pjesništvu da bi se, na tragu antimetafizičkog nagonskog individualizma, predstavila kreativna imaginacijska vrijednost nesputanog pojedinca. Koliko je to moguće, naravno, drugo je pitanje, na koje će se odgovor i bez direktne intervencije nametnuti u ovom eseju. U jednom dijelu modernog pjesništva teži se, pak, naslutiti osobni temelj univerzuma, pa se u tom smislu pjesništvo shvaća i konstruira kao ontološki korelativ Bogu ili Apolutu, ali personalno pojmljenom.

Dakako, hrvatska poezija, dijeleći to s cjelokupnom novovjekovnom evropskom pjesničkom tradicijom, oduvijek je za smisaoni bitak imala onu ontološku predodžbu o cjelovitosti intelektualnog i osjetilnog, pojma i stvari, subjekta i objekta – njihovo jedinstvo kao osnov i uvjet svakog razlikovanja. To znači da je hrvatska poezija participirala na totalitetu racionalno uređenog svijeta, odražavajući taj totalitet i bivajući istodobno njegov neraskidivi dio. Bivajući, u hegelovskom smislu, njegova svijest *sui generis*, Totalitet svijeta dat je kao imanentna smisaonost, što ukazuje na smisaoni centar prema kojem gravitira i koji mu je jamac koherencije. Analogno, poetska svijest tog totaliteta konačna je uzor-slika njegove beskonačnosti, pa kao takva s njim identično organizirana. Ona je njegov simbol u onom smislu u kojem je Schelling protumačio simboličnost grčkih bogova: antropomorfnu tjelesnost boga, prikazana u nekoj skulpturi ili evocirana u nekom djelu, nije njegov izraz (slika) koji govori o njegovom stvarnom odsustvu u tom izrazu, nego sam bog u individualnoj, suštinskoj prisutnosti. Dakle, hrvatsko je pjesništvo postavljalo sebe kao univerzum, jer mu je u osnovi ležala ideja o inteligibilnom uređenju svijeta. Tako je diktat smisla bivao presudan, jer je i čitav univerzum produkt smisla. Nije mogla postojati pjesma, književno djelo koje se ne bi koncentrično upravljalo prema nekoj smisaonoj točki. Pjesma je građena kao što je po definiciji građen univerzum. U tome je, zapravo, onaj sukob novovjekovnog književnog i tradicionalizma kojem se danas, više ili manje promišljeno, upućuje toliko prigovora. S tim, dakako, da je taj smisao shvaćen u smislu subjektivnog kartezijanskog uma u sebi djelatnog, a ne transcendentnog umskog projekta božje personalnosti. Smisaono uređenje svijeta i njegov odraz u umjetnosti uopće, kako znamo, naveli su Hegela da pokrene budućnost umjetnosti. Naime, očito je da ako je ustrojstvo sveukupnog misaone, odnosno logičko, da je onda njegov najuzvišeniji izraz i najviša potreba duha imati ga za sebe kao adekvatnog. To će reći pojmovno, kroz i kao filosofiju. Ukinuće umjetnosti u filosofiji tako je zapravo objektivni ideal mimetičke koncepcije umjetnosti u okviru racionalne filosofije subjektiviteta, a nipošto Hegelova proizvoljna spektakulativna konstrukcija. A to, opet, govori da je tradicionalno hrvatsko pjesništvo (razumljivo, ne samo hrvatsko) u vlastitom određenju i kao vlastiti bitak nosilo klicu svog uništenja. Iz Schellingovog simbola ono je, po nužnosti logičkog razvoja, težilo Hegelovom pojmu kao svom završenju. Drugim riječima, književnost kao kognitivno sredstvo ne odgovara više istinskoj kognitivnoj potrebi duha. I upravo s te točke potrebno je krenuti u izvođenje zajedničkog postamenta suvremenog hrvatskog mladeg pjesništva.

Problem se sastoji u tome, i današnji pjesnik ga je nužno svjestan, da pjesništvo, ukoliko jest jedan način pojavljivanja istine svijeta, jest to danas samo kao privid. Time pjesništvo postaje puki ukras života. Jer, novovjekovni duh određuje istinito kao ono što je znanstveno egzaktno dostupno. To nam se nadaje iz slijedećeg postava: najviši interes duha jest razumijevanje svijeta i svog mjesta u njemu, što implicira potrebu dokidanja granica između duha i svijeta, odnosno konstruiranja njihove sinteze. Već je rečeno: sve velike filosofije rješavale su pojmovno taj problem, sve pjesništvo predstavljalo je novi svijet, u kojem je spomenuta opreka čulno pomirena. U onom trenutku kad je novovjekovni evropski misaoni krug intelektualno razriješio odnos mišljenja i bitka, što se dogodilo u Hegelovoj filosofiji, spoznajna dimenzija pjesništva izgubila je vrijednost. Teorijski diskurs zadobio je primat nad poetskim, jer je pojmovno razumijevanje svijeta odgovaralo dokučenom pojmovnom ustrojstvu svijeta. Agresivni racionalizam završio je u sistematskom i planskom tehničkom i tehnološkom podvrgavanju prirode. Tako je panlogizam, odnosno ustrojstvo svega što jest na konstruktivnim elementima uma, potpuno eliminirao vrijednost pojedinačne egzistencije. Čovjek se osjetio zarobljen vlastitom racionalnošću, vlastitim umom koji je prodro u sve, pa i najintimnije, pore života. Razjašnjeni svijet izgubio je tajanstvenost, na isti način na koji je pojedinačna osoba izgubila važnost i vrijednost. Dakako, pjesništvo, što znamo iz tradicije, kao harmonija intelektualne i čulne dimenzije duha, jest savršeni izraz harmoničnog integriteta osobe. Ali, budući da se osoba razdvajala na intelekt kao ono nadindividualno, pa time primarno, i čulnost kao ono strogo individualno, pa time efektivno, pjesništvo nije moglo izbjeći identičnu posljedicu. Mlade hrvatsko

pjesništvo, koje će nam u čitavoj svojoj razvedenosti poslužiti kao primjer interpretacije, osjetilo je i pokazalo kao nikad do sada u hrvatskoj književnosti ovu aporiju poezije i tragiku egzistencije. Što poezija jest, ako u spoznajnom odnosu prema svijetu nema relevantnu ulogu? Kako je, dakle, moguće vjerovati u individualnu moć pjesničkog govora kao oblika shvaćanja i prisvajanja stvarnosti, kad je svako shvaćanje i prisvajanje s pretenzijom na istinu rezervirano za nadindividualne logičke kategorije? S druge strane, postavljaju se slijedeća pitanja: što poezija znači izoliranoj i ugroženoj egzistenciji koja je i dalje suprotstavljena svijetu (i to više ne samo svijetu kao objektiviranoj prirodi, nego i proizvodima vlastite racionalnosti)? Kako devalorirana poezija može riješiti trajnu potrebu egzistencije da dokine vlastitu izoliranost i opet zadobije prvotnu, ako se hoće i mišku, harmoniju s prirodom? Kako se intelekt može pomiriti s čulnošću, a da to opet u konzekvencijama ne odvede u primat racionalnog?

Ova pitanja hrvatsko mlade pjesništvo nikad nije postavilo jasno, ali ih je osjećalo i instinktivno se opredjeljivalo za stanovita rješenja. Prateća kritika tog pjesništva, doduše, s punom se sviješću zauzimala za destrukciju logocentrične svjetovne koherencije. Zbrinjavanje egzistencije kroz pjesništvo, međutim, ostalo je nesvjesni poriv tek naknadno uočljiv iz bića samog tog pjesništva. Možemo razabrati pobude koje idu za tim da održe važnost pjesništva nad sve izraženijim oblicima različitih diskurzivnih projekata: od filosofije, estetike, književne teorije do same književne kritike. Istodobno, uvijek je prisutno traženje zadovoljavanja egzistencije koja se želi kreativno potvrditi i time zadobiti osobitu vrijednost u svijetu mehanicističkog i tehnološkog proračunavanja. U kulturi u kojoj je istina rezervirana za racionalne oblike saznanja, poezija želi uspostaviti svoju važnost na drugačijim temeljima. Egzistencija, pak, želi osobnu kreativnu potvrdu kroz poeziju kojoj je dužna utemeljiti dignitet. Hrvatsko mlade pjesništvo dalo je do sada tri poetska odgovora na težinu problema s kojim se suočilo. Sva tri odnose se s karakterističnim negativitetom prema kulturnoj i književnoj tradiciji. Prvi, nazvat ćemo ga, uz potreban oprez, imenom već udomaćenim u kritici: semantički konkretizam, nastoji promijeniti zatečeni bitak. Drugi, u osnovi nedjelatan, zadržava se u obzoru tradicije, ali iznutra ništi njenu koherenciju bilo ironijom, bilo nekim oblikom pretjerivanja. Treći nastoji preko tradicije uputiti na uvjet njene mogućnosti. Odnosno, zbir vrijednosti i konvencija u kojima su se te vrijednosti materijalizirale, tu se nastoji transcendirati da bi se naslutio pretpostavljeni osobni duhovni korijen. Stoga, riječju, egzistencija narušava etičnost kao funkciju racionalnog poretka, temeljeći vrijednosti ili na svojoj volji, ili pokušava doseći transcendentnu apsolutnu vrijednost i volju.

Osjetivši irelevantnost pjesništva u smislenom, kozmički uređenom svijetu, semantički konkretizam potražilo je spas pjesništva, a time i spas egzistencije svedene na funkciju u racionalnoj konstrukciji svijeta, u radikalnom obratu kvalitete svijeta. Predmet opjevanja pjesništva više nije Kozmos nego Kaos. Ako se svijetu oduzme smisao, a to znači svaki pojmovni, logički temelj, svijet se raspada na sastavne dijelove koji predstavljaju riznicu za uzlet mašte. Drugim riječima, potrebno je izabirati segmente kaotičnog svijeta i uzajamno ih združivati u potpunoj asocijativnoj slobodi. Nipošto s nekom misaonom nakanom, jer to opet uvodi element kozmičnosti.

Time, smatraju pjesnici semantičkog konkretizma, poezija postaje nova stvarnost, bez odnosa s kozmički uređenim svijetom kakvog poznamo, a pjesnik suvereni, ničim obuzdani subjekt koji u slobodi, igrajući se, oslobađa fantazijske, kreativne potencijale. Semantički konkretizam je tako u malome ponovio borbu koja se vodi u našoj epohi na svim kulturnim razinama: između metafizičkog i vitalitnog momenta duha. Zacijelo, radi se o borbi uma i njegovog organona, logike s instinktivnim, nagonским (i destruktivnim) životnim impulsom, ili preciznije: o borbi filosofije pojma s filosofijom života, nužnosti sa slobodom. Čista volja, nezauzdana umom, oslobađa se svijeta njegovim svodenjem na potenciju, a istodobno u toj potencijalnosti ima spreman prostor za eventualnu ponovnu pjesničku izgradnju. Pjesništvo semantičkog konkretizma, nakon što je izbrisalo svijet kao osnov književne tradicije, ne obraća se više nikom i ničemu, osim vlastitome tvorcu.

Druga orijentacija u hrvatskom mladem pjesništvu ne razara tradicionalne vrijednosti, ali pjesništvu kao nosiocu tih vrijednosti pristupa s jakom dozom omalovažavanja. Negativitet prema tradiciji tu je karakterističan po tome što svijet i njegove vrijednosti ne priznaju, ali se zauzvrat nema što ponuditi. Egzistencija pojma svoju isključivu vrijednost u potpunom negiranju svega što zatiče. Pri tome, nema snage niti razarati, niti kreirati. Ironija i cinizam spram vrednota racionalno verificiranih i u kulturi legitimiranih, spram povijesnog svijeta koji ih prenosi i spram prirodnog svijeta čija je zakonitost prepoznata kao umna, izvire zapravo iz nemoći da se poezija u suveremenom obzoru kulture postavi s istom onom relevantnošću koju je imala u proteklim stoljećima. Svodeći pjesništvo često na banalnost, pjesnici ove orijentacije ističu samostalnost vlastite egzistencije, koja je u stanju prihvatiti činjenično stanje. Drugim riječima, ova orijentacija u hrvatskom mladem pjesništvu pomirena je s pjesništvom kao prošlošću, pa njen osobni susret s njim znači zapravo i konačan raskid. U onim slučajevima, pak, kad je ljubav za poeziju toliko jaka da pušta konvencijama samostalnost, dolazi do prividnog poistovjećenja autorstva s konvencijom.

Naposlijetku, treća orijentacija temelji se u vjeri u mogućnost izravnog doživljaja prirodnog svijeta, neposredovanog racionalnošću. Za ovu orijentaciju nužna je pretpostavka i polazište vjere da jedna beskonačna osobna tajanstvenost počiva u osnovi svega što jest, i čulnog i racionalnog. Pojedinačna egzistencija u najvišem spiritualnom uzletu nastoji korespondirati s onostranim bićem, a izraz te korespondencije čini liriku. Sva lirika od početka kulture, što valja razumjeti s obzirom na ovu orijentaciju, nije ništa drugo nego ljudsko otjelovljenje nadiskustvene korespondencije i slutnje, pa moderno pjesništvo za predmet opjevanja može bez razlike birati i lirske tvorevine i zbiljski svijet. Egzistencija zadobiva puninu preko onoga čemu je okrenuta, a poezija nikad ne može izgubiti spoznajnu dimenziju. Naime, cilj spoznaje je, u svijesti ovog pjesništva, smješten s onu stranu logičkog i čulnog. Posljednja orijentacija u hrvatskom mladem pjesništvu je, stoga, mistična i iracionalna. I, što predstavlja zanimljiv paradoks: ta je orijentacija u načinu izrazito tradicionalna, s punim respektom prema povijesno ostvarenim vrijednostima i njihovim konvencijama, ali je njezin cilj antitradicionalan. Njene su izvedene konačne kategorije – statičnost, istovjetnost, vječnost.

Svaki povijesno realizirani antitet želi se prevladati, jer je cilj za potvrdu egzistencije uvijek s onu stranu ka racionalno nedostupnom uvjetu svega što jest.

Naše slijedeće izlaganje, stoga, imat će zadatak prikazati i razumjeti sve tri postojeće orijentacije u hrvatskom mladem pjesništvu. Budući da potječu iz istog duhovnog odnosa i iste krizne situacije, što svjedoči o tome da im je težnja identična, a načini različiti, izlaganje će se nužno mora dotaći i dometa svakog ponaosob. Isto tako, bit će potrebno ukazati na širi kontekst (u prvom redu idejni) da bi jasnije iskočili misaoni uvjeti i pojedinačne specifičnosti. Svaka orijentacija, naime, ima ne samo antropološke i ontološke, već i estetičke pretpostavke.

(odlomak)

